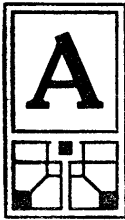

Hárnik Jenő: Nagy emberek

A nagy emberekről általában.

A fölfedezőket és kutatókat eddig meteoroknak tekintették, melyek váratlanul tűnnek fel, egyideig földöntúli fényben tündökölnék s aztán eltűnnek, hogy befutott útjuk még bizonyos időn át világosságot árásson: így panaszkodik Ostwald.* Ennek a minduntalan felhangzó panasznak a közelebbi értelme nyilván az, hogy a nagy emberek fellépését a véletlen vagy felsőbb hatalmak ellenőrizhetetlen ajándéka gyanánt tekintik, amely — a kérdés bonyolult voltát tekintve egészen érthető — fölfogással szemben a tudományos kutatásoknak az a célja, hogy e tünemény feltételeit kutatva bizonyos szabályszerűséget állapítsanak meg. E kutatások eddigi eredménye gyanánt megállapíthatjuk azt, hogy ez a probléma — ha természetesen végleg megoldva nincs is és talán, a biológiai momentumok közrejátszása folytán, sokáig nem is lesz — mégis több oldalról megvilágítást nyert, annyira, hogy egy, a különböző szempontokból kiinduló kutatások eredményeit áttekintő tanulmány nem látszik fölöslegesnek. Természetesen ebben a szűk keretben nem lehet szó a kérdés egész irodalmának feldolgozásáról, hanem pusztán arról, hogy főleg összefoglaló műveket használva forrásokul, számbavegyük az eddig elért eredményeket, áttekintsük az utakat, melyeken elindulva a különböző szerzők a kérdést tisztázni igyekeztek és hogy lehetőleg megjelöljük azokat a szempontokat, melyekből kiindulva további kutatások sikerrel kecsegtetnek a kérdés megoldására.

* Die Forderung des Tages. Leipzig, 1910.282. 1. Zur Biologie des Forschers. I.

Emellett teljesen figyelmen kívül fogjuk hagyni azt a kérdést: milyen szerepet játszanak a nagyemberek a társadalom fejlődésében? Erre az bír rá, hogy az amúgy is széleskörű feladatot nem szeretném komplikálni egy olyan kérdés tárgyalásával, mely még koránt sincs annyira tisztázva, hogy néhány oldalon elintézni lehetne s így feltétlenül külön hosszabb előtanulmányokat igényel. Másrészt mindenki koncedálni fogja azt, hogy épen ezt a kérdést eddig csaknem kizárólag spekulatív úton tárgyalták s igyekeztek eldönteni, többnyire úgy, hogy néhány történelmi példa segélyével iparkodtak igazolni valamelyikét e két extrém állításnak: egyik részről azt, hogy az emberiség egész kulturális fejlődését a nagyemberek irányították, másik részről ellenben azt, hogy a zseninek a társadalmi fejlődésben alig van vagy épen egyáltalában nincs szerepe.*

Ezek szerint tehát mi csakis a nagy emberek genezisének és fejlődésének föltételeivel fogunk foglalkozni. Mielőtt azonban erre rátérhetnénk, először a tárgyalandó ember-„típus” fölött általános áttekintést kell tartanunk s így feltennünk azt a kérdést: mi jellemzi a zsenit, illetve a nagy embereket, miféle sajátosságok azok, melyek őket embertársaiktól, vagy mint mondani szokás, a közönséges halandóktól megkülönböztetik?

I.

Ha az irodalom nagy részében és a közönségnél is általánosságban elterjedt véleményre vagyunk tekintettel, mi sem látszik könnyebbnek a feltett kérdésre való feleletnél. Eszerint az a sajátosság, mely a zsenit a többi emberektől megkülönbözteti és superioritásának oka: az eredetiség. Ez az eredetiség a teremtőképességben, új dolgokra való jutásban nyilvánulna. Közelebbi megtekintésre azonban rögtön láthatjuk, milyen bizonytalanul semmitmondó, mert ingadozó alapokon nyugvó, ez a definíció. Ismeretes, hogy már Goethe is hibáztatta ezt a felfogást Eckermannhoz intézett következő szavaiban: „Man sagt wohl häufig zum Lobe des Künstlers, er hat alles aus sich selbst. Wenn ich das nur nicht wieder hören musste! Genau

* Hogy miként lehetne pozitív kutatásokkal, az induktív szociológiai módszerek szigorú alkalmazásával e kérdés megoldásához közelebb jutni, igen érdekesen fejtegeti Odin alább még bőven ismertetendő könyvében. (Genese des grands hommes, Paris, 1895.1. 136 139. p.) Szerinte a kínálkozó, kivétel nélkül igen bonyolult problémák közül azt kellene választani: milyen kimenetelűk volt a kiváló hadvezérek által intézett, illetve ilyenek nélkül megvívott csatáknak egy lehetőleg homogén történelmi korszakban, tekintetbe véve természetesen az összes többi körülményeket, melyek a csaták eredményére befolyással vannak (katonák száma, stb.).

besehen sind die Produktionen eines solchen Originalgenies meistens Reminiszenzen; wer Erfahrung hat, wird es einzeln nachweisen können.” Ennek a nézetnek az igazolására elég Mirabeau példájára hivatkozni, kinek zsenialitásában senki sem kételkedik, dacára annak, hogy — mint levelezéséből kitűnik* — beszédeit egytől-egyig jelentéktelen titkára készítette. Bátran kimondhatjuk tehát, hogy a zsenialitásnak említett misztikus és frázisokban kimerülő definícióit tartalmazó művek „mindnyájan egy alapvető hibában leledzenek. Először zseniális embereknek nevezik mindazon egyéneket, kik bizonyos, a priori megállapított sajátságokkal rendelkeznek, aztán ugyanazon egyéneket elemezik oly célból, hogy a zseni karakterisztikumát levezessék. Nyilvánvaló, hogy ilyen úton hasznos eredményre jutni nem lehet s így az egész megoldás szavakkal való játszássá válik.”**

Nem marad tehát egyéb hátra, mint annak a felvétele, hogy a zseniben ugyanazon elemek sajátos kombinációja van jelen, melyek az emberekben általában meg vannak s hogy ez utóbbiak s a nagy emberek között csak kvantitatív különbségek vannak. Az elemek kombinációjának ezt a sajátosságát a nagy embereknél Ostwald próbálta behatóbban elemezni, tisztán biológiai szempontból.*** Szerinte abból kell kiindulnunk, hogy „valamely egyén sajátos mivolta az átöröklésre vonatkozó újabb kutatások szerinti† mozaikszerűen tevődik össze véges számú elemekből, melyek úgy az apától, mint az anyától származhatnak, de úgy, hogy az egyik eset a másikat kizárja. Eszerint minden fiatal szervezet diszpozíciójára nézve többé-kevésbé diszharmonikus.” Például gondoljunk a vaszorgalmú, de gyöngé felfogású gyermekekre s ellenkezőleg azokra, melyeknél „a másik kombináció: jó észbeli tehetségek mellett hiányos morális kvalitások” van jelen. Képletesen szólva: „az a mód, ahogyan különböző diszpozicionális sajátságok (Anlagen) egymásra hatnak, nem összeg, hanem szorzat által jellemeztetik: ha csak egyetlen faktor nagyon kicsi, nem állhat elő nagy eredmény, Ez az eredmény olyan, mint egy lánc erőssége, mely különböző szemekből áll; ha az összes többi szemek még oly erősek is, de egyik közülök gyöngé, akkor a lánc csak nem bír el többet, mint amennyi a leggyöngébb szem kitarításának megfelel. Míg tehát az a lehetőség, hogy egy vagy több

* Idézi: Odin, i. m. I. 144. p.

** U. o. 146. p.

*** Ostwald: Grosse Männer. Leipzig, 1908. 325 326. p.

† Itt az egyébként nem egészen korlátlan érvényű Mendel-féle törvényekre kell gondolnunk: ezeket I. röviden a mutáció-elméletéről szóló referátumomban. Huszadik Század, 1910. májusi szám, 504 p.

erős szem van a láncban, nagyon gyakori, addig az az eset, hogy minden íz kivétel nélkül erős, igen kevésbé valószínű s ezért nagyon ritka lesz.”

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ilyenfajta megmondások tényleg a kérdés végleges megoldását jelentenék. Mert hiszen ránk nézve éppen azt volna fontos megtudni: „honnan ismerhetjük föl biztosan, hogy zseni-kombinációval van-e dolgunk? Milyen alapon vagyunk képesek megkülönböztetni azt, aki ezen kombinációval bír, azaktól, akik csak a talentumnak vagy a középszerűségnek megfelelővel bírnak?”* Minden arra mutat tehát, hogy hiába fogjuk keresni a zseninek egy úgynevezett „objektív” karakterisztikumát. Ennélfogva nem szabad benne sajátos entitást s magánvaló lényezetet látnunk, hanem képességeit relatív, konvencionális kvalitásoknak kell tekintenünk. S éppen ezért „talán helyesebb is volna sohasem beszélni zseniális emberekről, hanem csak zseniális tettekről és pillanatokról.”** A nagy emberek azért nagyemberek, mert embertársaik (kortársak és utókor) azoknak tekintik őket, tehát a mi — praktikus célokat szolgáló — osztályozási törekvésünkől származnak, röviden: „a közvélemény önkényes döntéséből.”*** Ezért tehát a nagyemberek lényegére vonatkozó a priori megfontolások helyett e közvélemény metódikus tanulmányozására kell adnunk magunkat, vagyis „keresnünk azon jeleket, melyek jelen állása felől a leghívebben oktatnak ki bennünket.” Ezt már Galton is észrevette s könyvében† elméletileg igen helyesen indokolta, anélkül azonban, hogy a gyakorlati alkalmazásnál a kellő kautálékkal járt volna el.†† Ennek a felfogásnak a praktikus helyességét érzik azok a szerzők is, akik a nagyember kifejezést „technika-i” értelemben (Galton) használják. Vagy egyebet kell-e kiolvasnunk és következtetnünk ilyenfajta definíciókból?

„Fölfedezők és feltalálók azok az emberek, akik az emberi

* Odin, i. m. I. 145. p.

** U. o. 148. p.

*** U. o. 151. p. Ugyanitt figyelmeztet arra, hogy a zsenialitás relativitásának már az is egyik kétségbevonhatatlan bizonyítéka, hogy a különböző történelmi korszakokban mennyire különbözőképpen vélekedtek a legtöbb nagy emberről.

† Galton: *Genie und Vererbung*. Leipzig, 1910. 5. és további lapok.

†† Hogy milyen módszert követve lehet tévedéseket s az önkényűséget az elérhető lehetőségig kikerülni, azt Odin eredményeinek ismertetése alkalomával (alább) látni fogjuk.

történést az eddigieknél jobb, azaz kívánatosabb vagy örvedetesebb utakra hajtják.”*

„A zseni nevével kell megtisztelnünk minden fölfedezőt és reformátort a kultúrélet valamely terén és minden tettet zseniálisnak neveznünk, amely által az emberiség haladása valamely irányban előmozdítatik.”**

Miféle „objektív” kritériumuk volt ezeknek a szerzőknek valamely hőjük „nagyságának” megállapításánál a közvéleményen kívül, hacsak nem saját önkényük?

II.

Nem sok pozitív eredménnyel kecsegtet ugyan az elmondottak után, de mégis külön ki kell még térnünk a zseni és talentum közötti különbség kérdésére, azért, mert, mint a továbbiakban látni fogjuk, Reibmayr a zseni és talentum megkülönböztető jellemzését (differentielle Charakteristik) teszi a tenyésztésük fejlődéséről megalkotott teóriájának alapjává. Könyvének mindjárt a legelején a következő definíciókat találjuk:

„Talentum mindenki, aki a maga korában és saját kulturális tereumán, a közepszerúségen felülemelkedik.

Zseni minden talentum, aki feltaláló, újjáteremtő képességgel bír valamelyik kulturális téren.”***

Tehát „a zseni mindig magában foglalja a talentumos dispoziációt, de a talentum nem foglalja a zseniális” s így mindketten „ugyan közös sajátságokat is fognak mutatni”, de egyúttal különbözöket is, olyanokat, amelyek „rendszerint lehetővé teszik zseni és talentum megkülönböztetését.† Tekintsünk most el attól, miként magyarázza a szerző e különbségek keletkezését és fejlődését (evvel alább úgyis bővebben fogunk foglalkozni) s vegyük szemügyre azon, kissé hosszadalmas fejtegetéseinek a végeredményét, melyek az e különbségek alapjául szolgáló sajátságokat részletesen tárgyalják. Eszerint közösen megvannak talentumban és zseniben egyaránt „bizonyos alapsajátságok és érzelmek (Wurzelcharaktere und Gefühle), amelyekre nézve ugyan kvantitatív értelemben különbözhetnek, de nem kvalitatív értelemben. Ezek az alapsajátságok és érzelmek:

* Ostwald: Erfinder und Entdecker. Die „Gesellschaft“ c. vállalatban. Frankfurt a. M. 1909. 16. p.

** Reibmayr: Entwicklungsgeschichte des Talentes und Genies. München, 1908. II. 16. p.

*** U. o. I. 4. p.

† U. o. 241. p.

testi és lelki egészség, az akaratérő (különböző kvalitásaiban), a „tájékozódási képesség” (Orientierungsvermögen) s a „szociális-morális érzés”. Viszont ami a zsenit a talentumtól élesen megkülönbözteti, az akaratának viszonylag nagyobb szabadságán, értelmének nagyobb mozgékonyságán s az ezen alapuló liberalizmuson, továbbá tevékenységének inkább ösztönszerű, öntudatlan voltán alapulna, ide tartozik még az a mások (így Galton, Ostwald) által is hangoztatott nézet, hogy a nevelésnek a zsenialitás kifejlődésére nincs vagy alig van befolyása, szemben a talentummal, melyre nézve a nevelés elsősorban döntő tényező.

Ha az itt röviden felsorolt bizonytalan meghatározásokat áttekintjük, semmit sem találunk, ami arra indítana bennünket, hogy a zsenialitásról, mint viszonylagos kvalitásról alkotott nézetünket megváltoztassuk. Joggal kérdezhetjük: „mivé lesznek ezek a különbségek akkor, mikor azt a határt kívánjuk megállapítani, mely a legkiválóbb talentumot a legkevésbé fenséges zsenitől elválasztja?”* Hiszen maga Reibmayr is úgy látja, hogy az előforduló átmenetek miatt „nem ritka az az eset, hogy a lelkiismeretes kutatónak nehéz eldöntenie, melyik kategóriába sorolandó valamely egyén.** Szerencsére segítségünkre jön ilyenkor az idő, mely lassan ugyan és többszöri tévedések után, de egészében véve biztosan elválasztja a konkolyt a tiszta búzától.”*** Az idő = a közvélemény fejlődése, melynek metódikus tanulmányozását a konkrét kutatások első célja gyanánt jelöltük meg. így jutunk rá arra, kiket tekinthetünk nagy embereknek, hogy aztán a nagy emberekre vonatkozó absztrakt megfontolások helyett mindenekelőtt genezisük föltételeit kutassuk, vagyis keressük azon okokat, melyek a nagy embereket azzá tették, amivé lettek.

Ha most tulajdonképeni tárgyunkra térünk át, itt nagyjából a kutatásoknak két csoportját kell megkülönböztetnünk. Az első csoportba tartozók (biológiai, antropológiai és szociológiai kutatások) főleg a genezis kérdésére vonatkoznak és kisebb-nagyobb szigorral az induktív (statisztikai) módszert alkalmazzák; a másik csoportba tartozók (individuál-pszichológiai kutatások) főként a nagy emberek lelki habitusával s a pszichéjük kialakulására befolyással lévő tényezőkkel foglalkoznak és természetesen elsősorban deduktív (biográfiai) módszerrel élnek.

* Odin i. m. I. 149. p.

** Tényleg látjuk is, hogy csaknem az összes szerzők (főleg Galton és Lombroso) állandóan konfundálják műveikben ezt a két „kategóriát”.

***Reibmayr, i. m. I. 241. p.

A) Biológiai és szociológiai kutatások
a) Az átöröklés szerepének numerikus igazolása

III.

1869-ben adta ki Galton *Hereditary Genius* c. könyvét, melyben „az átöröklésre vonatkozó felfogása alapján” statisztikailag akarta igazolni azt az előre megalkotott véleményét, hogy a nagyemberek értelmi képességeiket átöröklés útján szerezték, vagyis hogy a kiválóság bizonyos számú családnak mintegy privilégiuma. E célból először egy részlettanulmánnyal tesz kísérletet, melyben Anglia legfelsőbb bírói karának (Judges) 1660-tól 1865-ig szerepelt tagjait (számszerint 286-ot) hasonlítja össze abból a szempontból, vajjon hányan bírtak közülök (bármely fokon) valamely kiváló rokonnal. Úgy találja, hogy 109-en, akik 85 családból származtak, bírtak összesen 189 kiváló rokonnal: még pedig szerepelt 83 elsőfokú (22 apa, 30 testvér, 31 fiú); 60 másodfokú (13 nagyapa, 15 nagybátya, 16 unoka, 16 unokaöccs); 34 harmadfokú (szépapa, stb.) és 12 távolabbi rokon. Ha a kiváló rokonok számát elosztjuk a szóbanforgó összes kiváló emberek („Bírák”) számával (189: 286), azt találjuk, hogy minden „Bíronál” 66% a valószínűsége annak, hogy családjában valamely kiváló rokonnal bírjon;* még pedig ez a valószínűség 9.1% az apára nézve, 8.2 a testvérekre, 12.6 a fiákra, 2.6 a nagyapákra, 1.6 a nagybátyákra, 1.7 az unokákra, 3.7 az unokatestvérekre s legkisebb a távolabbi rokonokra nézve.

Hasonló vizsgálatokat eszközölt Galton kiváló emberek más csoportjaira, államférfiakra, hadvezérekre, írókra stb. vonatkozólag is. Itt azonban már nem vett szemügyre egy-egy, a „Bíráknak” megfelelő homogén csoportot (melynek a névsora tehát előre adva volt), hanem minden korból és népekből származó nagy embereket önkényes döntése alapján sorol be valamelyik csoport listájába. Azonfelül itt már nem végzi el az ismertetett valószínűségi számítást, hanem egyszerűen a különböző fokú rokonságnak tényleges eloszlását állítja össze, ami pedig másodrangú fontossággal bír. Eredményeit (most már a „Bírákat” is hozzávéve) a következő táblázat mutatja:**

* Ez, ha a módszer helyes, döntő bizonyíték volna a tétel igazsága mellett.

** E táblázatban az „Átlag” rovat a mondottak szerint nem az átlagos valószínűségét a rokonságnak, hanem a tényleges eloszlás átlagát jelzi.

	Bírák	Államférfiak	Hadvezérek	Irek	Tudósok	Költők	Művészek	Papok	Átlag
Apa	26	33	47	48	26	20	32	38	31
Testvér	35	39	50	42	47	40	50	36	41
Fiú	36	49	31	51	60	45	89	40	48
Nagyapa	15	28	16	24	14	5	7	20	17
Nagybátya	18	18	8	24	16	5	14	40	18
Unokaöccs	19	18	35	24	23	50	18	4	22
Unoka	19	10	12	9	14	5	18	16	14
Szépapa	2	8	8	3	0	0	0	4	3
Szépnagybátya	4	5	8	6	5	5	7	4	5
Unokatestvér	11	21	20	18	16	0	1	8	13
Dédunokaöccs	17	5	8	16	16	10	0	0	10
Dédunoka	6	0	0	7	7	0	0	0	3

Ez a táblázat (a benne mutatkozó nem kisszámú és mértékű eltérések dacára is), de különösen a „Bírákra” vonatkozó fentebbi adatok eléggé meggyőző bizonyítékai volnának a felállított tétel helyességének, ha a módszer, melynek segítségével Galton ez adatokat nyerte, minden tekintetben kifogástalan volna. Erről azonban szó sincsen. Odin Galton kutatási módját és eredményeit beható bírálatnak* vetette alá és alábbi következtetésekre jutott:

1. Még a „Bírák” leghomogénebb csoportja sem bizonyíthatja az átöröklés döntő szerepét a zseni generálásában a „kiváló” jelző bizonytalan használata folytán, mely csaknem kizárja azt, hogy egy kiváló bíró családjában több más „kiváló” egyént is ne találjon a szerző. Nem is beszélve arról, hogy Galton semmilyen elfogadható bizonyítékot nem tud nyújtani azon állítása mellett, hogy a „Bírák” közé való tartozás tényleg zsenialításra vagy akárcsak talentumra, tehát a közepszerűségen való felülemelkedésre mutatna.

2. Annak a megállapításánál, hogy tényleg átörökléssel van-e dolgunk bizonyos esetben, „extrém szabadsággal” jár el. Ennek bizonyítására elég felemlíteni, hogy Goethét akiváló szüléssel bírók közé sorolja, egyszerűen szüleiéről szóló közismert kis verse alapján.

3. De legsúlyosabb beszámítás alá esik adatgyűjtésének teljesen önkényes módja a bírákon kívül szereplő csoportok összeállításánál. Ugyanis az emberi tevékenység legkülönbözőbb tereiről, a legkülönbözőbb korokból és nemzetekből egyszerűen összeválogatta azokat, akiket tételének igazolására felhasználhatott s ezzel a statisztika legegyszerűbb követelményének sem tett eleget. E bírálat részleteire nézve kénytelen vagyok az igen tanulságos

mely szerint neki minden egyes szakmában a kiváló rokonokkal bíró nagyemberek számát az összes nagy emberekéhez kellett volna hasonlítani.

4. Ha még hozzátesszük, hogy listáinak összeállításánál semmiféle óvatossággal sem élt a zsenialitás megállapításában, úgy kimondhatjuk, hogy „végeredményben Galton kutatásai az átöröklésről semmiféle pozitív eredményhez nem vezettek. A szerzőnek nem sikerült bebizonyítania azt a tételt, hogy a talentum genézisében az átöröklés játssza a főszerepet.”* Egyedüli — és nem kicsinylendő — érdeme, hogy először alkalmazta a statisztikai módszert ebben a kérdésben.

* * *

Ugyancsak módszertani érdemei vannak De Candollenak, aki egy nagyterjedelmű s egyéb kérdéseket is felölelő munkában** foglalkozott az átöröklés szerepének kérdésével. Vizsgálódásainak eredményei közül csak végkonkluzióját említem, mely szerint a nagyemberek genézisében úgy az átöröklésnek, mint a milliónek szerepe van, amely tételt egyébként csak Odinnek sikerült később minden kétséget kizáró módon bizonyítania. Részleteredményeire (melyek az elkövetett hibák miatt Odin kutatásai után már csak történeti érdekléssel bírnak) itt ki nem terjeszkedhetvén, utalok az — egyébként nehezen hozzáférhető — eredetire vagy Odin kimerítő bírálatára s még csak módszerének azon elveit ismertetem röviden, amelyek Galtonnal szemben haladást jelentenek. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Nem szabad valamely előre megalkotott teóriából kiindulva, csak az átöröklés vagy csak a millió hatását vizsgálni, hanem mind a kettőre ki kell terjeszkedni.

2. Azon eseteket, melyekben kétségtelenül átörökléssel van dolgunk (kvantitativ) szembe kell állítanunk az ellenkezőkkel.

3. Nem szabad „a priori kiváló egyéneket” a kutatás alapjául tenni: így biztosíthatjuk az önkényes ítélkezést. (Ezért ő maga úgy jár el, hogy az európai tudományos akadémiák kültagjait teszi számításainak alapjává; amivel szemben ugyan Odin kimutatja, hogy a kültagok listájában is meglehetősen nagy számmal szerepelnek érdemtelenül megválasztottak.)

* Odin, i. m. I. 202. p.

** *Histoire des sciences et des savants depuis deux siècles, etc.* Deuxième edit. Genève-Bale, 1885.

b) A talentum és zseni tenyésztése családokban

IV.

A nagy emberek genezisének biológiai föltételeit közelebbről megvizsgálni igyekezett Reibmayr idézett terjedelmes munkájában, melynek első kötete a zseni és a talentum tenyésztésének* elméletét, második kötete pedig történelmi, genealógiai és statisztikai bizonyítékokat tartalmaz. Említettük már, hogy vizsgálódásainak kiinduló pontjával a zseni és talentum közti különbség szolgál, melynek kritikájára most már ki nem térve, tekintsük át azon okozati összefüggéseket, melyeket kutatásai alapján megállapíthatni vél. Miként Galton, úgy ő is a zseni és talentum s természetesen az emezek s a többi emberek közt levő különbségeket az átöröklésre, az átöröklött sajátságok kvantitatív és kvalitatív különbségeire (Verschiedenheit in der Erbschaftsmasse) vezeti vissza. Növum az ő kutatásaiban az, hogy ez átöröklésbeli különbségek biológiai mechanizmusába közelebbről igyekszik behatolni, az ősök vérkeveredésbeli viszonyaiban keresve valami magyarázatul szolgáló törvényszerűséget.

Szerinte a kulturális haladásnál nélkülözhetetlen kiváló képességeknek először alkalmas vérkeveredés által tenyésztetnieök kell valamely családban, osztályban vagy fajban, hogy aztán legteljesebb kifejlődésüket egy talentumban vagy zseniben ériék el. A sajátságok e tenyésztése két úton megy végbe, t. i. beltenyésztés vagy tulajdonképeni keveredés útján, melyeknek a sajátságok tenyésztésében különböző szerepük van.

1. A beltenyésztés szerepe elsősorban abban áll, hogy csak ez teszi lehetővé egyáltalában bizonyos kiváló szellemi sajátságoknak olyan magasfokúra való tenyésztését és rögzítését, hogy valamely faj a kultúrnépek sorába léphessen. Ezt már deduktív úton is következtethetjük az állatok faji sajátságainak keletkezési módjából, de történelmi bizonyítékot is találunk abban, hogy „minden nép, mely a művelődés történetében szerepet játszik, ebbe szigorú beltenyésztésen alapuló alkotmányos szervezettel lép be.”** Kerülték a vérkeverődést, nehogy a faji sajátságok visszaütés folytán eltűnjenek. Hogy pedig ezek a faji sajátságok azt a kiválóságot ériék el, mely kulturális tevékenységet tesz lehetővé, ahhoz a beltenyésztésnek természetadta védelmén (természetes határok: nagyobb folyók, hegyek)

* Tenyésztés alatt itt természetesen nem mesterséges tenyésztésnek megfelelő aktív folyamatot kell érteni, hanem a nagy emberek genezisének „természetes” fejlődését, úgy, amint azt a szerző látja.

** Reibmayr, i. m. I. 7. p.

kívül helyhez kötött (nem nomád) életmód és egy szűkebb kaszt tenyésztése szükséges. Mindkettőt a földművelés tette lehetővé, egyrészt mert természetes velejárója a helyhezkötöttség és így — megőrizvén a fajt a nomád étellel járó folytonos vérkeverődéstől — alkalmat ad a fentebb elsorolt alapsajátságok (Wurzelcharaktere) tenyésztésére, másrészt azért, mert csak ez teszi lehetővé egy vezető kaszt kialakulását, melynek módjában álljon a finomabb értelmi sajátságok kifejlesztése. A szűkebb beltenyésztés tehát avval az előnnyel jár, hogy a kulturális képességeknek magasabb fokra való tenyésztését és rögzítését idézi elő s így alkalmat ad a talentumos dispozició kifejlődésére. Viszont azonban két nagy hátránya van. Először az, hogy „különösen a magasabbrendű kultúrellet befolyása alatt, a természetes kiválasztás megátlása s a testi és lelki sajátságok szükséges korrelációjának megszűnése folytán” könnyen állhat be degeneráció. Másodsor s főleg az, hogy ha a tenyésztés hosszú időtartamú — de már 7—8 beltenyésztési generáció után is — „a tenyésztett sajátságok kezdenek megmerevedni, miáltal az egyének alkalmazkodási képessége csökken s a kifejlődő extrém konzervatívizmus minden szellemi haladástól irtózává teszi őket. A sajátságoknak ez az erős rögzítődése azonban, mely a hosszabb időn át tartó beltenyésztés következménye s így mindig jellemzi a talentumot, akadályozza a zseni szellemi tevékenységének, amely kiváló sajátságok mellett főleg a lélek nagy mozgékonyágát és alkalmazkodási képességét követeli meg, ami nélkül a zseni nem tudna új utakat vágni a kultúrában.”

2. „A léleknek ezt a szükséges mozgékonyágát csak idegen vér beütése idézheti elő a beltenyésztés útján örökölt sajátságokban; mindig csak akkor áll elő tehát, ha magasfokúra tenyésztett sajátságokkal bíró „beltenyésztési vér” (Inzuchtblut) keveredik egy másik, különböző, de szintén magasfokúra tenyésztett sajátságokkal bíró beltenyésztési vérrel, vagy más szóval, ha olyan két egyén egyesül egymással, akik egy nép különböző osztályaiból, vagy két vérrokon népből, illetve fajból származnak és mindketten ugyanazon kulturális magaslaton állanak.”*

Tegyük még hozzá ezekhez azt, milyen szerepet tulajdonít szerző a kiváló sajátságok s evvel a talentum és zseni tenyésztésében a két nemnek. Ami az intellektuális képességeket, nemkülönböztetve az alapsajátságokat illeti, ezek szerinte főleg a férfiakban tenyésztetnek, míg a nőknek elsősorban az a képességük volna fontos, hogy ezen apai részről örökölt, de bennük latensnek maradt sajátságokat változatlanul vagy csak kissé gyengítve tudják férfi utódaikra átszár-

maztatni. Ennek különösen akkor volna szerepe, mikor az ősi beltenyésztési kaszt férfiága degenerált vagy kihalt s az alsóbb osztályokból feltörekvő kiválóbb férfiakkal mintegy felfrissítik az ősi vért az élet küzdelmeiben s a kulturális versengésben részt nem vevő nők. Fontosabb szerep jut osztályrészül a nőknek a művészi érzelmek s általában az érzelmi szféra tenyésztésénél és átörökítésénél, melyre a családban és társadalomban elfoglalt helyzetük kiválóan alkalmassá teszi őket.

Ezt a röviden ismertetett teóriát Reibmayr igyekszik alkalmazni a különféle kulturális képességek (uralkodói, harci, kereskedelmi, művészi, írói, stb. talentum) tenyésztésének magyarázatánál. De, mint maga is kénytelen bevallani, nem nagyon sok pozitív ténytet tud igazolására felhozni. Bizonyításának módja így csaknem tisztán deduktívnek mondható: hiányzik a termékeny részletkutatás s ehelyett kapunk elméleti meggondolások tömege mellett egyes elszigetelt tényeket, biográfiai adatokat s irodalom-citátumokat. Ehez járul a szerzőnek egyes szociológiai kérdésekben való hihetetlen tájékozatlansága, mely olykor egyenesen bosszantó naivitások leírására készíti. Így pl. az uralkodói talentum tenyésztésének egyik föltételül a népben megfelelő lojális érzelmek tenyésztését jelölve meg, a következő kitéltet használja fejtegetései közben: „Csak az a mélyreható testi és lelki degeneráció, a gyakorlás hiánya sok generáción keresztül, a vérkáosz (korlátlan vérkeverődés) s az ebből származó jellemnélküliség, amelyet a nagyvárosi és gyári proletariátus extrém vérkeverődése idéz elő, lesz majd képes arra, hogy ezt a lélek mélyében gyökeredző érzést meggyöngítse, de aligha arra, hogy — legalább a német fajták szívéből — egészen kiirtsa.” Megemlítésre érdemes az óvatosságnak az a teljes hiánya is, amelyet szerző az általa oly gyakran alkalmazott „degeneráció” szó használatánál tanúsít.* Így pl. az óriási római birodalom bukását szerinte elegendőképpen megmagyarázza a luxus s a császárok Rómájában uralkodó korlátlan vérkeverődés (vérkáosz), mely a kiváló sajtóságok eltűnéséhez s az uralkodó kasztok és a nép degenerációjához vezetett.

Több példát nem sorolok fel: ennyi elég annak a megmutatására, hogy konkrét kutatások hiánya mellett mivé lesz a legszebb teória is. Részemről egyébként kétségtelennek tartom, hogy ebben

* Érdekes evvel összevetni Moebius következő tételét: „Ha áttekinjük az elfajulás széles területét, azonnal beláthatjuk, milyen csekély értékkel bír egyáltalán elfajulást diagnosztizálni.” (*Über Entartung*, 1909. Wiesbaden. Idézi Freud: *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* c. művében Leipzig u. Wien, 1910. 5. n.

az elméletben van valami helyes mag. Viszont az is kétségtelen, hogy a kérdés végleges eldöntése — az átöröklésről való, még mindig igen hiányos biológiai ismereteink folytán — még sokáig késni fog. Részben hozzájárulhatna a megoldáshoz a pontos s nem általánosságokra, hanem a részletekre szorítókozó genealógiai kutatás. Ez azonban, miként maga Reibmayr is hangsúlyozza, alig lehetséges az adatgyűjtés nehézsége s általában az adatok hiánya miatt, mely még az aránylag jól ismert uralkodó-családokra vonatkozó kutatásoknál is nehézségeket okoz: hát még ha más zsenik és talentumok (főleg a művészek) genealógiájáról van szó.

Épen ezért Reibmayr azt hiszi, hogy egy későbbi — de még eddig meg nem jelent — munkában (a talentumos és zseniális népekről) sikerülnie fog a statisztikai módszer segítségével kimutatni törvényeinek helyességét. Mert szerinte „a nép-talentum és nép-zseni fejlődéstörvényeinek ceteris paribus ugyanazoknak kell lenniök, mint amelyek a talentumos és zseniális családokra érvényesek. De a vérkeverődésnek s az alapsajátságok és érzelmek tenyésztésének útjai itt, a történelemben, sokkal világosabbak s nem vesznek el, mint a családi tradíció kicsiny forrásai, a genealógia földalatti sötétjében.”* Alább — Odinne a fajkérdésre vonatkozó kutatásait ismertetve — még ki fogunk térni arra, milyen megfontolások teszik már eleve kétségessé azt, hogy ilyen úton a kérdés tényleg eldönthető volna.

c) Az átöröklés és miliő kölcsönhatása

V.

Mint fentebb láttuk, Galton a miliőnek semmi szerepet nem tulajdonított a nagy emberek genezisében s említettük azt is, hogy az első szerző, aki nem előre megalkotott teóriából indult ki, hanem a nagy emberek genezisére befolyással bíró összes tényezőket igyekezett megvizsgálni, De Candolle volt. Őneki azonban módszertani hibák folytán alig sikerült egyebet bizonyítania, mint hogy úgy az átöröklés, mint a miliő bír bizonyos szereppel. Csak Odinne sikerült aztán ezt a kölcsönhatást pontosan körülírni, aki a nagy emberek genezisééről szóló könyvének** első kötetében a módszertani és kritikai fejtegeté-

* I. m. I. 517. p.

** Nem tartom érdektelennek megemlíteni, hogy ez a minden tekintetben úttörő munka mennyire elkerülte még a nagyemberek kérdésével foglalkozó szerzők figyelmét is: Ostwald, Reibmayr, Lombroso legújabb kiadása egyáltalában nem említi.

seket s az ő saját eredményeit adja, második kötetében pedig a feldolgozott anyagot táblázatokban, grafikus rajzokban és térképekben. A kritikai rész eredményei közül néhányal már találkoztunk s ezenfelül még találkozni fogunk alább, a Lombroso-féle teória tárgyalásánál. Ami a módszertani részt illeti, mely egyébként az első kötetnek csaknem a felét elfoglalja, ez nem egyéb, mint az induktív szociológiai (vagy mint szerző nevezi: történelmi) módszer alapelveinek, lehetőségeinek és megszorításainak rendkívül világos és igen tanulságos kifejtése s a módszer jogosultságának az igazolása. Épen ezért ennek bővebb ismertetését elhagyjuk s csak alkalmazását: a szerző adatgyűjtési és feldolgozási módját ismertetve, fogjuk helyenként mint a kutatás alapját megjelölni. (De azért nem mulaszthatjuk el az olvasó figyelmét felhívni ezen metodikai fejtegetésekre, melyeknek konklúziói annál meglepőbbek, ha tekintetbe vesszük, hogy azokat szerző 1895-ben írta ugyan, de már több évi, ezen alapelvektől irányított rendszeres kutatás, szorgos adatgyűjtés után — míg Durkheim első módszertani dolgozatai is csak ezidőtájt 1893—1895-ben jelennek meg.) Térjünk rá ezek után Odin saját kutatásainak és eredményeinek ismertetésére.

1. A tárgy megválasztása és körülhatárolása. Könnyű belátni, hogy annak, aki statisztikai kutatásokkal akarja a nagyemberek keletkezésének problémáját földeríteni, a legnagyobb körültekintéssel kell tárgyának megválasztásánál eljárnia. Mert, hogy a kutatás pozitív eredményekre vezessen, szükséges: először, hogy a bizonyos fajtájú tevékenységet kifejtett nagy emberekre vonatkozó adatok relatív és abszolút száma minél nagyobb legyen; másodsor, hogy a szerző önkényétől független közös kritérium szolgálhasson az összehasonlítás alapjául; harmadsor, hogy a tárgy minél közelebbi vonatkozásban legyen a szerző speciális szakmájával s végül hogy a nagy emberek tárgyalandó csoportja eléggé közismert legyen ahoz, hogy az olvasó a szerző állításainak helyességét ellenőrizhesse. Ezen szempontokból kiindulva világos, hogy lehetetlen minden korba, nemzetekbe és kategóriába tartozó nagy embereket tanulmányozni. Nézzük már most, milyen kategóriába, országba és korba tartozó nagy embereket tegyünk a vizsgáldás tárgyává.

Ha föltesszük, hogy egy bizonyos kor és ország nagy embereit tanulmányozzuk, s már most azt kutatjuk, hogy milyen fajtájú tevékenységet kifejtett nagyemberek szolgálnak alkalmas vizsgálati anyagul, különböző nehézségekre bukkanunk. Mint Odin bővebben kifejti, a nagy emberek „természetes” csoportjai a cselekvés (akció) emberei: királyok, hadvezérek, stb; művészek: festők, szobrászok, stb; költők és tudósok közül mindenik bír egy és más hátránnyal, mely

lehetetlenné teszi, hogy a tárgy megválasztásánál szem előtt tartandó feltételeknek megfeleljen. Nem jár azonban semmi ilyen nehézséggel az, ha eltekintünk minden tisztán logikus osztályozástól s egy más-fajta csoportosítás útján nyert kategóriáját a nagy embereknek, az ú. n. irodalmárokat* (*gens de lettres*) tesszük a vizsgálat tárgyává. „Irodalmárok alatt értjük azokat a szerzőket, kiknek írásai általános érdekűek s mindazon, aránylag kisszámú egyéneket, akik, anélkül, hogy maguk írtak volna, közvetve jelentékeny befolyással bírtak az irodalom fejlődésére.”** Ez a csoportosítás a következő előnyökkel jár: először is nem absztrakt meggondolás, hanem általánosan elfogadott empirikus osztályozás eredménye. Ehez járul, hogy az irodalmárok viszonylagos jelentőségét aránylag könnyű — a kiadások, fordítások, színelőadások számának tekintetbevételével — meghatározni. Végül nem kis előnye e csoportnak az, hogy több nagyembert foglal magában, mint bármelyik a többi közül. Hogy ez az eleve valószínű állítás ne bírjon az önkényűség látszatával, Odin részletesen kiszámítja s végül táblázatban állítja össze a kiváló emberek (százalékos) arányszámát az általa forrásokul használt enciklopédikus művekből. A számítás eredménye a következő:

	Grégoire		Vapereau		Meyer			Gaitton (Anglia)
	Franciaország	Más országok	Németország	Más országok (Franciaország kivételeivel)	Franciaország	Németország	Más országok	
Akción	29·8	25·1	13·9	28·4	22·3	12·4	25·2	34·6
Művészet	14·8	25·—	16·6	17·—	18·8	21·4	15·3	7·6
Tudomány	7·9	8·9	17·—	10·9	7·8	16·9	10·5	9·9
Irodalom	42·8	38·4	50·1	41·—	49·1	46·1	46·7	44·—
Gyakorlati élet	4·6	2·6	2·3	2·6	2·—	3·1	2·4	4·—

Ezen oly különböző forrásokból merített s széles körre vonatkozó számok összehangzása valóban meglepő. „A legszkeptikusabb embernek is be kell látnia, hogy a modern korban s a civilizált népeknél az irodalmárok száma volt a legnagyobb a kiváló emberek között”,*** vagyis körülbelül a fele ezeknek. S ez — bizonyos mértékig legalább — feljogosít bennünket arra a reményre, hogy az irodal-

* Kénytelen voltam a *gens de lettres* kifejezést evvel a rettenetes hangzású szóval fordítani, mivel az „író” szó, mint azonnal kitűnik, jelen esetben igen keveset fejez ki.

** I. m. l. 310. p.

*** I. m. l. 323. p.

márok genezisének föltételeit tanulmányozván általános érvényű következtetéseket is vonhassunk a nagyemberek keletkezésére vonatkozólag.

Hátra van még annak az eldöntése, mely korból s milyen területről való nagy embereket tegyünk a vizsgálódás tárgyává, S Odin különböző személyi, de főleg tárgyi okokból az újkori („modern”) francia irodalom mellett dönt. Ekkor előáll az a feladat, hogy a francia irodalmárokat térben, időben és működésük, tevékenységük fajtája szerint elhatároljuk. Mindenekelőtt kétségtelen, hogy a térbeli elhatárolásnál lehetetlen a politikai határokhoz ragaszkodni. A francia irodalom fejlődéséről igaz képet akkor kapunk, ha az irodalmárok listájába mindazokat besoroljuk, akik bármely országban is, de francia környezetben nőttek fel és franciául írtak. Kevésbé könnyű az időbeli elhatárolás, amennyiben a modern francia irodalmat a reneszánsztól (XVI. század) szokták számítani. Mégis célszerűbb — épen ezen század forradalmi voltánál fogva — visszafelé menni s a középkor végétől (1300) kezdve összeállítani a listát.

Az a kérdés már most, kik tartoznak a francia irodalmárok közé. Hosszabb megfontolás után Odin a következő csoportokat állítja fel:

1. Pártfogók (*protecteurs*): mecénások, alapítók, bibliofilek, stb.
2. Könyvkereskedők (*libraires*): könyvkereskedők, nyomdászok, kaligrafusok, stb.
3. Színészek (*acteurs*).
4. Szónokok (*orateurs*).
5. Publicisták (*publicistes*).
6. Elbeszélők (*narrateurs*): memoár- és krónikáírók, útleírások, szerzői, stb.
- Tudósok (*érudits*): a „Geisteswissenschaften” művelői: filológusok, történészek, stb.
8. Népszerűsítők (*vulgarisateurs*).
9. Spekulatív művek szerzői (*speculatifs*): filozófusok, moralisták, esztéták, szociológusok, stb.
10. Prózairók (*prosateurs*): regény- és tárcaírók, stb.
11. Költők (*poètes, au sens francais du terme*).
12. Drámaírók (*auteurs dramatiques*).

Arra a kérdésre kell még feleletet adnunk, az összes francia irodalmárokat tegyük-e kivétel nélkül a kutatás alapjává? Az önkényűségtől való mentesség s a minél nagyobb számok nyérése érdekében ez igen célszerű volna. De ha meggondoljuk azt, hogy a legjelentéktelenebbekre nézve az adatok is sokkal hiányosabbak, továbbá, hogy lehetőleg egynemű tényeket s csakis ezeket kell

tanulmányoznunk, azt kell mondanunk, hogy „a listának tartalmaznia kell mindazon irodalmárokat, akik bizonyos fokú jelentőséggel bírnak s csakis azokat, akik a jelentőség e minimumát elérték”.^{*} Ennél a beosztásnál, mint már említettük, csakis az illetők művei által elért tér- és időbeli siker lehet irányadó, amelynek mértékéül szolgálnak: a kiadások és újranyomások száma, a fordítások száma és sikere s végül az utánzások, plágiumok, stb. száma. E pozitív kritériumok megfontolt és kritikus alkalmazásával sikerült Odinnak az önkényes döntést a minimumra redukálni s 6382 legalább „érdemes” francia irodalmár listáját elkészíteni, melyet a maga teljességében közöl művének II. kötetében. Ezután pedig, hogy a kutatás megkönnyíthessék és a kapott eredmények helyessége ellenőrizhető legyen, tehát tisztán praktikus okokból, külön választ az összeségből — szigorúan szem előtt tartva a jelzett kritériumokat — 1136 különösen kiváló egyént s végül ezek közül is 144-et mint a legnagyobbakat. így — soha sem feledve egyébként ezen kategóriák relatív értékét — három csoportba soroljuk az irodalmárokat:

a) a listán szereplő összes irodalmárok azaz irodalmárok általánosságban;^{**}

b) az irodalmárok elitje, akiket kényelem okából talentumos irodalmároknak nevezünk;

c) a legmagasabbrendű irodalmárok, akiket az előbbi csoporttal analóg módon zseniális irodalmároknak nevezhetünk.

Ez az osztályozás mindenekelőtt a verifikáció eszközéül szolgálhat. Összehasonlítván a különböző csoportok tanulmányozása által nyert eredményeket, fel lehet ismerni az eredmények értékét és fontosságát: annál biztosabbak és általánosabb érvényűek lesznek, minél szembetűnőbb lesz a csoportok közötti parallelizmus.” Ha ez a remény beválik, „a csoportok összehasonlítása megszűnik egyszerűen az ellenőrzés eszköze lenni, hogy a tudományos megismerés céljait szolgáló eljárásá válják.”^{***}

2. Általánosságok. Nyilvánvaló, hogy ez a verifikáció csak úgy sikerülhet, ha eltekintünk a talentumos és zseniális egyéneknek relatív értékű kritériumok alapján megállapított abszolút számától és viszonylagos eloszlásukat vizsgáljuk meg különböző objektív szempontok (történeti periódusok, születéshelyek, stb.) tekintetbevételével. Először az egymásután következő 50 és 25 éves történeti periódusokban

^{*} U. o. 359. p.

^{**} „Ebbe beleértjük természetesen a másik két csoportba tartozókat is amiként a második csoport magában foglalja a harmadikat.”

^{***} U. o. 385. p.

szerepelt eloszlást vizsgálva, azt találjuk, hogy kisebb-nagyobb eltérésekkel, középértékben 18 százaléka az összes irodalmároknak tartozott mindig a talentumusak s ez utóbbiaknak 2,3 százaléka a zseniálisak csoportjába. Nehogy ez az eredmény véletlen összetalálkozás benyomását tegye, Odin több más, egymástól független föltételnek (írói műfaj, életkor, nem, születési hely, vallás, stb.) megfelelő eloszlást is megvizsgált s miként látni fogjuk, a legtöbb esetben ugyanezt az eredményt kapta.

Egy igen érdekes grafikus rajzban azt tünteti fel ezután, milyen volt az egymásután következő öt éves periódusok átlagos termékenysége irodalmároknak, vagyis nagy emberekben. Azt látjuk, hogy konstans kisebb ingadozások mellett egyes korszakokban jelentékeny eltérések (sülyedések és emelkedések) vannak e tekintetben. E tény magyarázatát nem kísérli meg, mert művének főcélja a nagy emberek genezisére általános érvényű befolyással bíró föltételek kikutatása, de úgy hiszi, hogy erre vonatkozó adatai termékeny részletkutató-sokra adnának alkalmat.

A továbbiakban azt vizsgálja Odin, milyen szerepe van a két nemnek az irodalom fejlődésében. Miként egy pontos táblázat mutatja, a nők „csaknem nevenségesen csekély” számban szerepelnek. „A nők összesen körülbelül húszszor kevesebben vannak az irodalmárok közt, mint a férfiak.” Mindazonáltal „meggyökeresedett előítéleteken kívül semmi sem kényszerít arra, hogy ebből a nő természetes inferioritására következtessünk.”* Ennek bizonyítására ismernünk kell Odin további vizsgálatainak azt a legfontosabb eredményét, hogy az irodalom s evvel az irodalmi tehetség fejlődése szorosan összefügg a felsőbb oktatás méreteivel. Nos, világos, hogy a nőknek ennek az elérésére még a mai korban sincs túlságos sok alkalmuk, az előző korszakokban pedig még kevesebb volt. Még inkább megerősödünk a kérdés illetén felfogásában, ha azt látjuk, hogy az irodalmár nők legnagyobb része Parisban és kastélyokban született, vagyis olyan helyeken, ahol leginkább volt alkalmuk felsőbb oktatás nyeresére. De ezenfelül is Odin külön táblázatban mutatja ki, hogy „a nők mindig kiváló mértékben tűntek ki, amikor kedvező külső körülmények közt voltak”, vagyis mint színésznők, pártfogók és prózairók.

VI.

3. Az átöröklés szerepe. „Ha átnézzük az irodalmárok abécés listáját, meglepődünk, látva, minő ritkán ismétlődnek aránylag ugyanazon nevek.”** A név maga azonban nem elég a rokonság

* U. o. 431

** Odin i. m. I. 435. p.

megállapítására s ezért Odin alaposan áttanulmányozta az összes irodalmárokról szóló biográfiai adatokat s hogy minden tévedést lehetőleg kizárjon a rokonok kiválóságának az értékelésénél, csakis azon rokonok fölvetelére szorítkozott, kik maguk is irodalmárok voltak. A kiváló rokonok tényleges számát pedig kettővel való szorzás által állapította meg, mert mint fentebb láttuk, a kiváló embereknek körülbelül a fele irodalmár. Számításainak az eredménye az, hogy „körülbelül 8 százaléka az összes irodalmároknak van rokonsági viszonyban más irodalmárokkal. Ha csak a talentumos irodalmárookra vagyunk tekintettel, ez az arány fölemelkedik csaknem 11 százalékra. Megkétszerezve ezeket a számokat, azt találjuk, hogy egy kiváló irodalmár körülbelül 16% valószínűséggel bír valamely kiváló rokonnal: a talentumos irodalmárnál ez a valószínűség 22%.”** Ezek az elég tekintélyeseknek látszó számok azonban ne ejtsenek bennünket abba a tévedésbe, melybe Galton és Ribot esnek, hogy azt higyjük: egyenlő talentum mellett mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre s hogy így ez az eredmény az átöröklés döntő szerepét mutatná. Egész csomó körülmény lehet befolyással az átöröklésen kívül is a nagy emberek genezisére, melyeket eddig pontosan meg nem vizsgáltak s melyeknek, mint a továbbiakból kiténik, tényleg igen nagy szerepük van. S így a kiváló emberek rokonságáról szóló statisztikai adatok mellett is szólhatnak, hogy a családi (mint nevelési) miliő bírt bizonyos befolyással e tekintetben. Ezt már eleve valószínűvé teszi előttünk azon vizsgálat eredménye, mely a különböző rokonsági fokok szerint való eloszlásra vonatkozik. „Könnyű belátni, hogy minden fokon való rokonságok száma pontosan arányos a miliő-hatás valószínűségével. S tényleg azt találjuk, hogy az irodalmárok közötti rokonságnak túlnyomó többsége (73%) első fokon való (apa, fiú, testvér), még elég tekintélyes rész (16%) második fokon való, míg a legtávolabb rokonságra csak 11% esik.” S emellett „semmi okunk sincs annak a fölvetelére, hogy az átöröklés csökkenne a rokonság távolságával.”** Nem marad tehát egyéb hátra, mint az, hogy pontos vizsgálatokat végezzünk arra vonatkozólag, bír-e a miliő valami befolyással a nagy emberek genezisében vagy nem. A számos tényező közül, melyek itt szerepelhetnek, elsősorban azokat vesszük tekintetbe, amelyek úgy az egyénre, mint őseire egyformán hatnak vagy hathatnak. A többiek közül, melyeknek számát vég nélkül lehetne fokozni, csak azokat fogjuk tanulmányozni, melyek általános jellegűek és szembe-

* U. o. 434. p.

** U. o. 436-7. p.

tűnően nagymérvű befolyással bírhatnak (születési hely, nevelés, gazdasági helyzet, a szülők foglalkozása, osztályhelyzet).

4. A geográfiai miliő szerepének vizsgálata az itt szereplő számos tényező (klimatológiai, hegy-, vízrajzi, etnológiai és politikai) hatásának keresztül-kasul szövődése folytán igen komplikált s a kérdés teljes tisztázásával alig kecsegtető feladat. Néhány döntő momentum (politikai és adminisztratív miliő, faji befolyások) szerepe azonban elég tekintélyesnek látszik ahhoz, hogy külön-külön való tanulmányozást megengedjenek. Ecélből Odin táblázatokban feldolgozza s három térképen ábrázolja (Franciaország területének három különböző beosztásával) a département-oknak, province-nek és tájékok-nak (regions) az összes népességhez viszonyított termékenységet irodalmároknak. Hogy ez egyúttal a nagy emberekben való termékenységet jelenti, arról úgy győződik meg, hogy itt is elvégzi a már említett verifikáló számítást. Ebből kitűnik, hogy úgy a département-ek, mint a province-ek, mint a tájékok viszonylagos termékenységet a fentebb is megállapított arány fejezi ki, mely szerint középértékben 18 százaléka az összes irodalmároknak talentumos s ezeknek 2,3 százaléka zseniális. Vagyis Odin adatai tényleg a francia irodalom hű redukciójának felelnek meg s így bátran fölvehetjük, hogy az ezek alapján készült táblázatok és térképek tényleg lehetővé teszik a geográfiai miliő szerepének a vizsgálatát.

Ezek a térképek mindenekelőtt azt engedik megállapítani, hogy a szoros értelemben vett földrajzi (hegy-vízrajzi) helyzet alig bír befolyással a nagyemberek keletkezésére. Egész csomó analóg földrajzi fekvésű département termékenysége igen különböző, míg a lehető legkülönbözőbb fekvésű départementok nagy számánál ugyanazt a termékenységet találjuk. Maradna eszerint a politikai és adminisztratív, továbbá az etnológiai miliő befolyásának vizsgálata.

Ami az elsőt illeti, ennek hatása részben egybeesik a továbbiakban megvizsgálendő tényezőkével s ezért demonstrálására csak két példát említünk fel. Az egyik Parisnak kivételesen óriási termékenységre vonatkozik, melyről még a továbbiakban szó lesz és amely az utolsó századokban rohamos emelkedést mutat: a centralizáció haladtával. Még frappánsabb bizonyítéka a politikai és adminisztratív miliő befolyásának a francia gyarmatoknak a (fehér) népesség kis számát s az aránylag kedvezőtlennek látszó helyzetet tekintve meglepő termékenysége kiváló irodalmároknak. Ennek oka egyrészt a gyarmatok fehér népességének gazdasági és szociális helyzete, amiről alább még megemlékezünk, másrészt az adminisztráció kivételesen nagy befolyása (a hivatalnokoknak relatíve nagy száma, stb.). Ez utóbbira eklatáns példa az, hogy pl. Kanada attól kezdve, hogy angol gyarmat

lett s így kivonatott a francia adminisztráció hatása alól — megszűnt francia irodalmárokat produkálni.

Ami az etnológiai (faji) miliő szerepét illeti, ennek a tulajdonképeni francia vidékeken való tanulmányozása — a határtalan fajkeveredés miatt — alig biztat pozitív eredménnyel. Ha mégis, hogy az elfogultság vádját magunkról elhárítsuk, megvizsgáljuk térképeinken az irodalmárokból való termékenység eloszlását azon öt fajta szerint, melyeket különböző területeken felvenni szoktak (Cimbres, Ibéres, Liguriens, Gaulois, Beiges), azt látjuk, hogy mindenik fajta területén belül egyformán vannak igen nagy, közepes és kistermékenységű területek. Tehát evidens, hogy a francia területeken az etnológiai eloszlás s az irodalmi „zszenialitás” között semmiféle korreláció nincs.* Ez azonban még nem teszi teljesen kétségessé az etnológiai befolyását, mert származhatik egyszerűen abból, hogy nem ismerjük pontosan a fajok tulajdonképeni eloszlását. Ezért Odin vizsgálat alá veszi azokat a területeket, ahol francia részek mellett idegen nyelvű és fajtájú lakossággal bíró részek vannak. Számos példa közül csak néhánynak a fölemlítésére szorítkozom.

Basses-Pyrénées départementban két teljesen idegen népességet tanulmányozhatunk a terület baszk, illetőleg francia részeiben. Nos, a baszk rész 16, a sokkal népesebb francia rész csak 14 irodalmárt produkált.

Bretagne-ban az első helyet ugyan francia département foglalja el, de a teljesen breton département felülmúlja a másikat, melyek felerészben francia népességgel bírnak. Ez utóbbiak közül az egyikben a francia rész, de a másikban a breton rész produkált több irodalmárt.

S így tovább halmozhatnók a példákat, melyek mind azt bizonyítják, hogy Franciaországban az etnológiai elem semmiféle befolyással nem bír az irodalmi produktivitásra. Ugyanilyen eredménnyel jár a Franciaországon kívül eső francia területek (Belgium, Luxemburg és Elzász-Lotharingia) vizsgálata. Így pl. a csaknem tisztán német Luxemburg aránylag több francia irodalmárt produkált, mint sok sokkal népesebb francia département: újabb eklatáns bizonyítékul az adminisztráció befolyásának. Hogy ez utóbbit csak közvetett hatásnak kell tekintenünk, arról az alábbiakban még lesz szó.

Ezek után már most közre adom Reibmayr alábbi táblázatát, melyet említett később kiadandó munkájából (a talentumos és zszenialis népekről) előre közöl s melynek adatait ő a jón-attikai fajta nagyobb mozgékonyásával és fokozottabb vérkeverődésével, illetve a dór-

* Ebből s az alábbiakból megítélhetjük, mit tartsunk a Lapouge-féle tanok igazságáról, valamint Reibmayr „vértisztasági” elméletéről.

lakóniai fajta extrém beltenyésztésétől föltételezett (inkább csak talentum tenyésztésre alkalmas) konzervatívizmusával magyarázza:

„A görögök zseni-produkciójának táblázata faji hovatartozás és születési hely szerint.”*

Jón faj	Dór faj	Aol faj	Attika Athén	Lakónia Spárta
220 59.2%	131 33.8%	33 8%	104 27.4%	7 1.8%

Nyilvánvaló, hogy ez a táblázat bizonyító erővel csak akkor bírna, ha szerző bebizonyítaná, hogy a gazdasági, politikai stb. viszonyok egyenlőségének ellenére a faji tényező volt a döntő, nem is beszélve a zseni bizonytalan meghatározásáról a német írónál.

5. A vallási miliő befolyására vonatkozó érdekes vizsgálatoknak csak az eredménye álljon itt: több, egymástól független s egyenként nem elég bizonyító erővel bíró körülmény egyértelmű összehangzása annak a fölvételére készíti Odint, hogy a protestantizmus kedvezőbb befolyással volt az irodalmi kultúrára, mint a katolicizmus. Ez a befolyás főleg a megfelelő nevelési miliővel magyarázható.

6. Lokális miliő. Láttuk, hogy a különböző départmentok eltérő termékenysége irodalmároknak nem magyarázható meg geográfiai helyzetükből. Meg kell ezért kísérelnünk, vajon a départmentok további felosztása különböző területekre nem-e vezet a kérdés megoldásához. S tényleg, a départmentok térképét vizsgálva azt látjuk, hogy a „legterményebb départmentok általában azok, amelyekben a legfontosabb városok vannak, míg a legkevésbé termékeny départmentok csak csekély fontosságú székhelyekkel bírnak. Ez annak a felvételére vezet bennünket, hogy a francia irodalmároknak — és a nagyembereknek általában — a geográfiai eloszlását kevésbé okozza születés-helyük geográfiai helyzete, mint inkább annak sajátos karaktere.”** A rendszeres tanulmányozás céljából tehát felosztja a départmentokat „fő-(szék-)helyekre” (*chefs-lieux*) és „más helységekre” (*autres localités*). Ezután összeállítja pontos táblázatokban és térképen ábrázolja az irodalmárok születési helyére vonatkozó adatokat s tényleg arra a meglepő eredményre jut, hogy „az összes départmentokban kivétel nélkül, a székhelyek termékenysége felülmúlja — még pedig általában jóval felülmúlja — a többi helységek együttes termékenységét. De ez nem elég! Könnyű megállapítani, hogy a székhelyek mini-

* Reibmayr, i. m. 1. 454 p.

** Odin i.m. l. 492

mális termékenysége is még, kevés kivétellel, nagyobb mint a többi helységek maximális termékenysége. Frappánsabb parallelizmust még csak képzelni sem lehet. Összehasonlításunkból ritka világossággal tűnik ki, hogy a székhelyeknek az irodalmárok fejlődésére sokkal kedvezőbb föltételekkel kell rendelkezniök, mint a többi helységeknek. Ebből láthatjuk, mit ér sok szerzőnek az a bizonykodása, hogy a falvak (a vidék) termékenyebbek kiváló egyénekben, mint a városok. *

Érdekes a kastélyoknak relatíve igen nagy termékenysége, mely minden esetben felülmúlja a „többi helységekét” s többnyire egyezik a székhelyekével. Még superiorisabb e tekintetben Paris, mely a többi székhelyek termékenységét is $2^{1/2}$ -szer felülmúlja.

Látjuk tehát, hogy a geográfiai eloszlás tényleg a fontosabb székhelyek eloszlásával magyarázható s így érthetővé válik az is, hogy az aránylag kedvezőtlen helyzetben lévő s nem francia tájékok is nemcsak hogy nem inferiorisabbak a szomszédos francia tájékoknál, de sőt még néhol túl is szárnyalják őket: ott t. i., ahol fontosabb és nagyobb városokat zárnák magukba.

Az a kérdés már most, mi az oka Páris, a székhelyek és a kastélyok superioritásának. Maga e székhelyek városjellege, az evvel járó nagyobb népesség s élénkebb, mozgékonyabb élet még nem magyarázza meg eléggé a dolgot, mert a „többi helységek” között is vannak városok s ezenfelül igen élénk, nagynépességű kereskedővárosok szerepelnek a táblázatokban csaknem az utolsó helyen termékenység tekintetében. A tünemény magyarázatát megtaláljuk a legtermékenyebb városok külön tanulmányozásában. Ekkor kitűnik, hogy ami ezeket a többi helységek fölé emeli, az alábbi sajátságok gyakori összetalálkozása:

„1. Főleg ezek a városok voltak az adminisztratív, politikai, egyházi és igazságügyi középpontok.

2. E városok igen sok alkalmat szolgáltatnak művelt és intelligens emberekkel való közlekedésre, tekintettel az ott lakó írókra,

* U. o. 504 p. Ez utóbbi nézet tényleg hihetetlen módon el van terjedve úgy a közönségnél, mint az irodalomban. Így pl. Reibmayr szerint a „lelkii koncentráció” lehetőségeinek a hiánya meggátolja zseniknek a nagyvárosban való fejlődését s így „ha a nagyvárosok a talentumokat és zseniket mágnus gyanánt vonzzák is magukhoz, mégis a zsenik statisztikája (!) bizonyítja, hogy e nagyvárosok a talentumokat, a zseniket és átörökölt képességeiket (Erb-schaftsmasse) ugyan tömegesen fogyasztják el, de ritkán tenyészítik.” (I. m. I. 42 p.) Úgy hiszem, hogy ez az állítás egymagában is elegendőképen megmagyarázhatná azt a tartózkodó álláspontot, melyet Reibmayr adataival s egész elméletével szemben elfoglalni kénytelen voltam.

tudósokra, kitűnő művészekre, nagyszámú tudós papságra, gazdag és irodalmilag képzett előkelőségekre, stb.

3. Az intellektuális képzettség elnyerésére fontos lehetőségeket nyújtottak, főiskolákkal, könyvtárakkal és múzeumokkal, könyvkereskedésekkel, nyomdákkal, stb.

4. Végül a többi városokhoz viszonyítva gazdagabbak voltak, vagy legalább is nagyobb arányokban laktak bennük gazdag vagy tehetőcs családok.”*

Ami a kedvező föltételek ezen négy csoportjának viszonylagos szerepét illeti, erre nézve Odin úgy dönt, hogy a legfontosabb és leghatékonyabb közvetlen befolyással a harmadik csoport látszik bírni. Amely városokban ez a csoport erősen fejlett fokon volt képviselve, azok voltak a legtermékenyebbek irodalmárokban. De ezenfelül még pontosabban meg lehet állapítani, hogy éppen azok a városok produkáltak viszonylag a legtöbb nagyembert, amelyek felsőbb iskolákkal s főleg egyetemekkel vagy hasonló intézményekkel rendelkeztek. A felsőbb nevelés ezen elsőrangú fontossága mellett bizonyít még a kastélyok nagy termékenysége s a nők példája is, melyről fentebb volt szó.

7. A nevelési miliő szerepe. „A lokális miliő tanulmányozása azt mutatta, hogy a nevelésnek s különösen a tanításnak fontos szerepe van az irodalmárok fejlődésében. Ennek a következtetésnek az igazolására egyszerű mód annak a megvizsgálása, milyen nevelésben részesültek az irodalmárok.”** A számítás eredménye a talentumos irodalmárookra vonatkozólag az, hogy 811-en nyertek közülök jó nevelést (oktatást) s csak 16-an középezt vagy rosszat. „Minden annak a feltevésére kényszerít tehát, hogy a nevelés nemcsak fontos, de a legfontosabb, vagyis döntő jelentőséggel bír az irodalmárok fejlődésében. S nemcsak a közepes tehetségekre hat, hanem ugyanolyan intenzitással a talentumra és zsenire.”***

8. A gazdasági miliő (anyagi helyzet) szerepét meglehetősen nehéz eldönteni az adatok hiányossága miatt. Odin 619 talentumos irodalmárra vonatkozólag állapította meg pontosan a gazdasági miliőt. Ezek közül 562 töltötte ifjúságát anyagi gondoktól mentesen s csak 57, tehát a tizedrészénél is kevesebb nehéz anyagi viszonyok között. De ez utóbbiakról is egyenkint megállapítja, hogy valamilyen szerencsés véletlen folytán mindnyájan kielégítő nevelésben részesültek. Nyilvánvaló, hogy a gazdag osztályoknak ez a túlsúlya „azon szoros viszony

* Odin, i. m. I. 511. p.

** U. o. 522. p.

következménye, mely szükségszerűen fennáll az egyén gazdasági helyzete s azon valószínűség között, hogy felsőbb oktatást nyerhessen.”*

9. A szociális miliő szerepét akként döntötte el Odin, hogy azon 636 esetben, melyhez adatokat tudott szerezni, megállapította a talentumos irodalmárok szüleinek társadalmi helyzetét. Ebből kitűnt, hogy az irodalmárok sokkal gyakrabban származtak a hivatalnoki karból, a nemességből s a szabadfoglalkozásúak osztályából, mint a burzsoáziából vagy a proletariátusból. E két utóbbi osztály együttesen csak a talentumos irodalmárok ötödrészét produkálta, kevesebbet, mint bármelyike a többi osztályoknak egymagában. Még feltűnőbb ez az arány, ha az adatokat az illető osztályok átlagos népességére vonatkoztatjuk. Ekkor kitűnik, hogy a társadalom különböző osztályainak viszonylagos termékenysége irodalmárokban valóban fenomenális különbségeket mutat, főleg a nemesség javára. Csak a XIX. században látjuk a két utolsó osztály termékenységét nagyobb arányokban fokozódni. Bizonyos privilégiumos osztályoknak ez a superioritása magyarázza meg egyúttal részben a gyarmatok említett termékenységét is, amennyiben a gyarmatok fehér népessége főleg a három első sorban említett osztályhoz tartozik. Hogy ezen osztályok superioritása a felsőbb oktatás lehetőségeivel áll egyenes arányban, talán külön említenünk sem kell.

10. Összefoglalás. Azt látjuk, hogy a nagy emberek genezisére a föltételeknek két természetes csoportja bír befolyással: az átöröklés és a miliő. Ez utóbbi több tényező összjátékával hat: közvetlenül a nevelési miliő s közvetve az ezt determináló szociális és gazdasági miliő útján. Ha e három tényezőt egy névvel illetjük, azt mondhatjuk, hogy a nagy emberek fejlődésének az irányát a szociális miliő dönti el párhuzamban az átörökléssel. Ezt úgy kell képzelnünk, hogy az átöröklés egymagában aligha elegendő arra, hogy valakit kiváló emberré tegyen, ha a szükséges külső föltételek (elsősorban a jó nevelés) hiányoznak. Az átöröklés maga csak bizonyos diszpozicionális képességekkel ruházza fel az embert, melyeknek kifejlődését a szociális miliő teszi lehetővé vagy gátolja meg. De az Odin vizsgálataiból egyúttal szükségszerűen következik, hogy a kiváló képességek nem képezik, mint azt Galton hitte, néhány család privilégiumát: ellenkezőleg azoknak a társadalom összes rétegeiben s egyúttal az emberiség minden fajtájában meg kell lenniök s csak alkalmas környezetre várnak, hogy kifejlődhessenek. Ugyanezt — az egyébként sokban önmagának ellentmondó — Ostwald is látja: „Fel kell tennünk, hogy itt a rendszerint meglévő nyers-

* U. o. 532. p.

anyagról (*Rohstoff*) van szó, amelyből alkalmas körülmények között mindig kifejlődnek a nagy emberek.”* S ebből azt is látjuk, mit érnek Galton számításai, melyeket a Quetelet-féle (a közép-szerűségtől való eltérésről szóló) törvény alapján végzett oly célból, hogy kikutassa a nagy emberek átlagos számát. Ismételjük tehát: a tehetség kifejlődésére úgy az átöröklés, mint a milió (nevelés) kölcsönösen befolyással bírnak.**

(Befejező közlemény a jövő számban.)

* *Erfinder u. Entdecker*. 21 p.

** Azt mondhatná valaki: ez egy banális igazság, amit mindenki tud. Erre a következő megjegyzésem van. Tekintsünk el attól a kérdéstől, vannak-e egyáltalán a tudományban maguktól értetődő igazságok (erre vonatkozólag I. Ostwald *Die Energie* c. művének 42. lapját) s gondoljunk arra, hogy a közönség a fenti törvényszerűséggel szemben általában épen az ellenkező nézeten van. De nemcsak ő, hanem még a legnagyobb tudományos autoritásnak tekintett Galton is több helyen ilyen értelemben nyilatkozik. Idézem pl. a következő kijelentését: „Meg vagyok róla győződve és igyekezni fogok minden erőmmel bizonyítani, hogy ha bármely korszak nagy embereit kicsiny gyermekkorukban elcserélték volna másokkal, nagyrésztben, ha életben maradtak s egészségüket ötvenedik életévükig megőrizték volna, életkörülményeik megváltozása dacára is kiválóságot értek volna el. Így pl. hihetetlen, hogy Lord Brougham a körülmények bármely kombinációja folytán is az obskúrus közép-szerűség fokára sülyedhetett volna.” (I. m. 37. p.)

